

DOI 10.31651/2524-2660-2020-4-182-186

ORCID 0000-0002-9076-2484

ЧИСТЯКОВА Людмила Олександрівна,

кандидатка педагогічних наук, доцентка,

докторантка кафедри педагогіки і менеджменту освіти,

Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка

e-mail: LChist@ukr.net

УДК 378.147.091.33-027.22:687]:502/504(045)

КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД У РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ

Стаття присвячена окресленню можливостей культурологічного підходу при формуванні екологічної культури вчителів трудового навчання та технологій. Визначено засадничі принципи, термінологію, значимість отриманого результату у структурі особистості. Акцентовується на унікальності кожного із суб'єктів освітньої діяльності, вагомості індивідуалізованих підходів.

Культурологічний підхід розглядається як комплекс теоретико-методологічних положень та організаційно-педагогічних заходів, спрямованих на поетапне оволодіння студентами культурними цінностями в умовах особистісно-орієнтованого середовища, формування майбутнього фахівця як суб'єкта з високим рівнем сформованості цінностей. З'ясовано, що культурологічний підхід ґрунтується на взаємозв'яз-

зку і взаємодії культури і освіти. Освіта при цьому вважається частиною культури і формою її вияву, культуровідповідною системою і культуротворчим процесом, в якому здійснюється цілісне перетворення та розвиток особистості.

Окреслено притаманні культурі функції, загальнопедагогічні та спеціальні принципи, вагомі при організації та впровадженні процесу розвитку екологічної культури. засвідчено, що культура є способом і засобом саморозвитку індивіда, його матеріального і духовного світу.

У розвитку екологічної культури майбутніх учителів трудового навчання та технологій культурологічний підхід розглядається як система організації процесу удосконалення та самовдосконалення, розвитку та саморозвитку як у професійній діяльності, так і у особистому вимірах, спрямованого на засвоєння еколого-освітніх цінностей та відношень в умовах відповідного екосприятливого середовища.

Ключові слова: культурологічний підхід; культура; екологічна культура; екологічна освіта; технологічна освітня галузь.

Постановка проблеми. Професійна підготовка майбутніх фахівців технологічної освітньої галузі освіти потребує ґрунтовної методологічної основи – визначення науково-методологічних підходів. У розвитку екологічної культури майбутніх учителів трудового навчання та технологій одним з таких є культурологічний підхід. Сьогоднішній вчитель повинен володіти не тільки певною сумою професійних знань та компетентностей, а й мати здатність до самовдосконалення, розвитку та саморозвитку, високий рівень загальної та професійної культури.

Визначенню сутності культурологічного підходу присвячені роботи Т. Андронові, І. Беха, І. Зязюна, І. Ісаєвої, І. Колмогорова та ін., які досить глибоко розглядають цей підхід з позиції реалізації принципів культуровідповідності та культуротворчості. Разом з тим, вивчення досліджуваної проблеми засвідчує, що недостатньо розробленим залишається питання реалізації культурологічного підходу в розвитку екологічної культури майбутніх учителів трудового навчання та технологій.

Мета статті полягає у визначенні культурологічного підходу як методологічної основи в процесі формування екологічної культури фахівців технологічної освітньої галузі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як сукупність теоретико-методологічних положень і організаційно-педагогічних заходів, спрямованих на створення умов по освоєнню й трансляції педагогічних цінностей і технологій, що

забезпечують творчу самореалізацію особистості вчителя в професійній діяльності розглядає культурологічний підхід І. Ісаєв, характеризуючи професійно-педагогічну культуру майбутнього вчителя [1, с. 143].

Досліджують професійну підготовку майбутнього викладача з позицій культурологічного підходу науковці С. Машкіна, Т. Усатенко, А. Хомич, Т. Шахрай [2, с. 26], визначають цей підхід як культуротворчий освітній процес поетапного оволодіння змістом педагогічної культури в ході опанування професією з огляду особистісно-орієнтованої освіти, в якому учень і викладач реалізують себе як суб'єкти професійно-педагогічної культури.

Крізь призму поняття культури розглядає культурологічний підхід науковиця Є. Бондаревська, яка наголошує, що освіта є культурним процесом, в центрі якого є людина з властивою їй індивідуальністю, здатністю до саморозвитку і самовизначення у світі культурних цінностей. При цьому важливим є культуровідповідне середовище, компоненти якого наповнені людськими смислами і служать людині [3, с. 117]. Із позиції тісної взаємодії культури й освіти вивчає культурологічний підхід І. Шкабара, визначаючи його як «тісний зв'язок культури, досвіду людства і виховання» [4, с. 40].

У центрі культурологічного підходу – особистість з вільним вибором, яка самотійно обирає своє місце в загальній культурі. Таку позицію висловлює М. Бастун, резюмуючи визначення культурологічного підходу, де «людина розглядається як вільна особа, котра через буття в культурі самовизначається як особистість» [5, с. 22].

На переконання Т. Іванової, культурологічний підхід «ґрунтується на унікальності кожного суб'єкта навчальної діяльності, на забезпеченні умов його розвитку в контексті індивідуалізованого підходу в особистісно розвивальній системі навчання, що забезпечує соціокультурний саморозвиток особистості» [6]. Розділяємо позицію І. Лисакової, яка зазначає, що «Культурологічний підхід слід розуміти як сукупність теоретико-методологічних положень, спрямованих на створення умов для засвоєння та трансляції цінностей і технологій, що забезпечать самореалізацію фахівця у професійній діяльності» [7, с. 159].

З огляду розвитку екологічної культури майбутніх учителів трудового навчання та технологій культурологічний підхід розглядаємо як комплекс теоретико-методологічних положень та організаційно-педагогічних заходів, спрямованих на по-

тапне оволодіння студентами культурними цінностями в умовах особистісно-орієнтованого середовища, формування майбутнього фахівця як суб'єкта з високим рівнем сформованості цінностей.

Очевидно, що культурологічний підхід ґрунтується на взаємозв'язку і взаємодії культури і освіти, адже освіту вважають частиною культури і формою її вияву, культуровідповідною системою і культуротворчим процесом, в якому здійснюється цілісне перетворення та розвиток особистості. Сьогодні теорія і практика освіти орієнтована на формування висококультурної особистості, яка є носієм загальної та індивідуально-особистісної культури в їхній єдності й гармонії; і передбачає об'єктивний зв'язок людини з культурою як системою цінностей.

Аналіз досліджень щодо визначення культурологічного підходу виявляє, що джерелом усіх культурних процесів є людина, яка є суб'єктом по відношенню до культури і освіти. «Людина містить в собі частину культури. Вона не тільки розвивається на основі освоєної нею культури, але і вносить у неї щось принципово нове, тобто людина стає творцем нових елементів культури. Тому, освоєння культури як системи цінностей є розвитком самої людини, становленням її як творчої особистості і суб'єкта культури» [2, с. 25].

Конститутивним у культурологічному підході є концепт «культура». Визначення його феномену у різних аспектах цього поняття стоїть у полі досліджень науковців різних галузей. Сам термін, який вперше був використаний Цицероном ще у I ст. до н. е. для означення протиставлення «культури» «природі», набув розвитку й узагальнення, є предметом наукового пізнання донині. Сьогодні існує більше кількохсот визначень поняття «культура» в різних науках: філософії, соціології, культурології, психології, педагогіці тощо.

У Філософському енциклопедичному словнику маємо таке визначення: «Культура – це сукупність способів і прийомів організації, реалізації та поступу людської життєдіяльності, способів людського буття, усі матеріальні та духовні надбання людства, які служать його прогресу, ідеалам гуманізму» [8, с. 295].

Так чи інакше, людина у своїй діяльності взаємодіє з природним середовищем і суспільством, засвоює надбання минулого та продукує нові цінності. Культуру можна визначити як сукупність усіх видів творчої діяльності людини й суспільства, а також

результатів цієї діяльності, втілених у матеріальних і духовних цінностях [9, с. 323].

Культурі притаманні різні функції:

– перетворювальна функція, де культура є знаряддям творчої діяльності людей з метою задоволення їхніх різноманітних потреб і потреб суспільства;

– пізнавальна, або гносеологічна функція. Культура, яка концентрує в собі кращий суспільний досвід багатьох поколінь людей, іманентно накопичує знання про світ, таким чином сприяючи його пізнанню і освоєнню;

– комунікативна функція. Культура – це єдиний механізм передавання суспільного досвіду від одного покоління до другого, від епохи до епохи, від однієї держави до другої;

– регулятивна або нормативна функція. У сфері праці, побуту, міжособових відносин культура так чи інакше впливає на поведінку людей і регулює їх вчинки, дії і навіть вибір матеріальних і духовних цінностей. Регулятивна функція культури спирається на такі нормативні системи, як мораль і право;

– функція емоційного регулювання життєдіяльності людини;

– ціннісно-орієнтаційна функція. Культура як система цінностей формує у людини певні ціннісні потреби й орієнтації. За рівнем і якостями знань, а також за моральними якостями оцінюють рівень її культури;

– людинотворча, або гуманістична функція. Це інтегруюча функція. Культура є способом і засобом саморозвитку індивіда, його матеріального і духовного світу. Вона є мірою «олюднення» самої людини, мірою людяності її ставлення до природи, суспільства, інших людей, до самої себе [9, с. 325].

Розвиток «людини як людини» відбувається саме в культурному просторі в процесі предметної діяльності.

Частиною загальної культури людства є екологічна культура, яка, з одного боку, складається з системи соціальних стосунків, моральних цінностей, норм і способів взаємодії з навколишнім природним середовищем, з іншого – виявляється у здатності людей усвідомлено користуватися своїми екологічними знаннями і вміннями в практичній діяльності, передбачає формування духовно-моральних якостей особистості, при цьому потребуючи удосконалення екологічної етики. Аналізуючи структуру культури, А. Н. Коган провідну роль відводить економічній культурі та культурі навколишнього середовища [10].

Проблемі формування феномену екологічної культури особистості присвячені роботи науковців: Н. Адаменко, Ю. Бойчука, Т. Вайди, Е. Гіурсова, С. Глазачева, Г. Глухової, В. Гончарука, М. Дробнохода, І. Зверєва, М. Кисильова, Л. Когана, О. Король, В. Крисаченка, С. Кубіцького, Л. Курняк, Л. Лук'янової, А. Суравегиної та ін. Основою екологічної культури є загальнолюдські цінності. Осмислення таких цінностей як природа, здоров'я, краса та шанобливе ставлення до них, стають вихідними у гуманістичній спрямованості особистості. Розвиток екологічної культури – це забезпечення майбутнього людини, її існування і розвитку як частини природного середовища.

Дослідження взаємовпливу соціального і природного в житті людини дозволяє говорити про специфічні прояви культури в екологічному напрямі. Екологічну культуру можна визначити як одну із форм культури, здатність людства розуміти устрій природного, пристосовувати його до себе, взаємоузгоджувати власні потреби й устрій довкілля та усього живого.

Відповідно до Концепції екологічної освіти в Україні (2001), екологічна культура є найвищим виявом екологічно зрілої людини. У ланцюгу компонентів екологічної освіти вона займає найвищий щабель: екологічні знання – екологічне мислення – екологічний світогляд – екологічна етика – екологічна культура. При цьому усі ці компоненти взаємопов'язані і є підґрунтям переходу від одного до іншого, хоча певною мірою залишаються самостійними.

Понад це, можемо стверджувати, що кореляція міри екоспрямованості людини і світу навколо неї значно глибша й торкається самих основ людської особистості, її готовності до співіснування зі всесвітом. Водночас екокультура є формотворчим чинником самої особистості, індикатором особистісних цінностей. Концептуальні положення щодо розвитку екологічної культури майбутніх фахівців технологічної освітньої галузі вбачаємо в:

- орієнтації на інтереси особистості, які відповідають сучасним тенденціям суспільного розвитку;

- гармонізацію стосунків «людина – природа» на основі сучасної наукової картини світу;

- інтелектуальний розвиток особистості через опанування сучасних методів наукового пізнання;

- успішну соціалізацію особистості через залучення до сучасного культурного середовища;

- створення умов для неперервної освіти;

- активізацію суб'єктної позиції студентів.

Упровадження культурологічного підходу в розвитку екологічної культури спрямована на підготовку студента – майбутнього фахівця, як носія загальної, професійної та екологічної культури для успішної самореалізації у професійній та особистій життєдіяльності, повноцінного існування в довкіллі та світі. Це культуротворчий освітній процес, який здійснюється на основі суб'єкт-суб'єктних відносин, зміст якого формується і вибудовується на базі нової світоглядної домінанти в суспільстві – екологічної культури.

При організації та впровадженні процесу розвитку екологічної культури особистості необхідно дотримуватися загальнопедагогічних та спеціальних принципів, зокрема:

- єдність принципів природовідповідності, культуровідповідності і «самодіяльності»;

- органічна єдність засвоєння наукових знань про взаємодію людини, суспільства і природного середовища з розвитком емоційно-чуттєвої сфери особистості, а також активності а практичній діяльності в природно-соціальному середовищі;

- принцип плюралізму, різноманіття і варіативності педагогічного процесу (як змістовної, так і процесуальної складової);

- міждисциплінарний підхід на основі інтеграції фундаментальних природничо-наукових дисциплін з гуманітарними знаннями;

- принцип системності, як при вивченні різних аспектів навколишнього середовища, так і в організації самого педагогічного процесу;

- принцип взаємозв'язку глобального, локального і особистісного рівнів екологічних проблем;

- принцип прогностичності (ознайомлення тих, хто навчається, з варіантами перспективного розвитку навколишнього (природно-соціального) світу, в якому жити в майбутньому, причому не тільки з негативними сценаріями розвитку) [11, с. 14–15].

Висновки. Єдність освіти і культури визначається глибинними зв'язками і залежностями. Людина, при цьому, постає суб'єктом культури, на якого спрямована освітня діяльність. Тож, для майбутнього вчителя пріоритетність культуротвірних

функцій освіти на гармонійний розвиток особистості є незаперечною.

У розвитку екологічної культури майбутніх учителів трудового навчання та технологій культурологічний підхід розглядається як система організації процесу удосконалення та самовдосконалення, розвитку та саморозвитку як у професійній діяльності, так і у особистому вимірах, спрямованого на засвоєння еколого-освітніх цінностей та відношень в умовах відповідного екосприятливого середовища.

Список бібліографічних посилань

1. Ісаєв І.Ф. Професійно-педагогічна культура як предмет наукового дослідження. *Теоретичні питання культури, освіти та виховання*, 2010. № 42. С. 143-147.
2. Машкіна С.В., Усатенко Т.П., Хомич Л.О., Шахрай Т.О. Теоретичні засади культурологічного підходу у підготовці педагога до виховної діяльності. Київ: ІПОД НАПН України, 2016. 168 с.
3. Алексеев Н.А. Личностно-ориентированное обучение в школе. Ростов н/Д: Феникс, 2006. 332 с.
4. Шкабара И.Е. Современные методологические подходы в организации историко-педагогического исследования. *Образование и наука*, 2005. № 5. С. 39-43.
5. Бастун М.В. Діалогічні засади підготовки педагогічних працівників до розвитку духовного потенціалу учнів. Київ, 2016. 59 с.
6. Иванова Т.В. Культурологическая подготовка будущего учителя. Київ: ЦВП, 2005. 282 с.
7. Лисакова І.В. Культурологічний підхід як методологія формування екологічної культури у післядипломній екологічній освіті URL: <http://ecoj.dea.gov.ua/wp-content/uploads/2013/02/cultural.Pdf>
8. Філософський енциклопедичний словник. Київ: Абрис, 2002. 744 с..
9. Данильян О.Г., Тараненко В.М. Основы философии. Харьков: Право, 2003. 352 с.
10. Коган Л.Н. Теория культуры. Екатеринбург: УРГУ, 1993. 244 с.
11. Залеская Ю.И. Управление процессом формирования экологической культуры личности. *Кіраванне ў адукацыі*, 2008. №4. С. 12-16.

References

1. Isayev, I.F. (2010). Professional and pedagogical culture as a subject of scientific research. *Theoretical issues of culture, education and upbringing*, 42, 143-147.
2. Mashkina, S.V., Usatenko, T.P., Khomych, L.O. & Shakhrai, T.O. (2016). *Theoretical principles of culturological approach in the preparation of teachers for educational activities*. Kyiv: IPOOD NAPS of Ukraine. 168 p.
3. Alekseev, N.A. (2006). Personality-oriented learning at school. Rostov n/D: Phoenix. 332 p.
4. Shkabara, I.E.(2005). *Modern methodological approaches in the organization of historical and pedagogical research*. Education and science, 5, 39-43.
5. Bastun, M.V. (2016). Dialogic bases of preparation of pedagogical workers for development of spiritual potential of pupils. Kyiv. 59 p.
6. Ivanova, T.V. (2005). Cultural training of the future teacher. Kyiv: TsVP. 282 p.
7. Lisakova, I.V. (2013). Culturological approach as a methodology for the formation of ecological culture in postgraduate environmental education. Retrieved from <http://ecoj.dea.gov.ua/wp-content/uploads/2013/02/cultural.Pdf>
8. Philosophical encyclopedic dictionary (2002). In V.I. Shinkaruk (Ed.) and others. Kyiv: Abris. 744 p .
9. Danilyan, O.G, Taranenko, V.M. (2003). Fundamentals of philosophy. Kharkiv: Pravo. 352 p.
10. Kogan, L.N. (1993). Theory of Culture. Ekaterinburg: URGU. 244 p.
11. Zalesskaya, Y.I. (2008). Management of the process of formation of ecological culture of the individual. *Management in Education*, 4, 12-16.

CHYSTIAKOVA Liudmyla,

Ph.D, Associate Professor,

Doctoral Student of the Pedagogy and Management of Education Department,
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University

CULTURAL APPROACH IN THE DEVELOPMENT OF FUTURE TECHNOLOGICAL EDUCATIONAL INDUSTRY SPECIALISTS' ECOLOGICAL CULTURE

Summary. The article is devoted to outlining the possibilities of culturological approach in the formation of ecological culture of teachers of labor education and technology. The basic principles, terminology, significance of the obtained result in the structure of personality are determined. Emphasis is placed on the uniqueness of each of the subjects of educational activities, the importance of individualized approaches.

The culturological approach is considered as a set of theoretical and methodological provisions and organizational and pedagogical measures aimed at the gradual mastery of cultural values by students in a personality-oriented environment, the formation of the future specialist as a subject with a high level of values. It has been found that the culturological approach is based on the relationship and interaction of culture and education. Education is considered part of culture and the form of its manifestation, culturally appropriate system and cultural process in which the holistic transformation and development of personality.

The functions inherent in culture, general pedagogical and special principles, important in the organization and implementation of the process of development of ecological culture are outlined. It is proved that culture is a way and means of self-development of an individual, his material and spiritual world.

In the development of ecological culture of future teachers of labor training and technology, the culturological approach is considered as a system of organization of the process of improvement and self-improvement, development and self-development both in professional activity and in personal dimensions.

Keywords: culturological approach; culture; ecological culture; environmental education; technological educational branch.

Одержано редакцією 12.12.2020
Прийнято до публікації 20.12.2020